

Inskrift:

· igulbiurn · auk · nesbiurn · itu · raisa · sta . . . ftir · uinpa · faður · sin ·

Igulbiorn ok Næsbiorn [l]etu ræisa stæ[in] . . . [æ]ftir uinpa, faður sinn.

»Igulbjörn och Näsbiörn läto resa [denna] sten efter uinpa, sin fader.»

Till läsningen: 2 **g** är säkert stunget, med en djup, rund prick. Hst i 3 **u** har gått förlorad i sprickan mellan toppstycket och stenens huvuddel. Övre delen av 7 **u** är borta. 14 **e** har en bred, ganska grund prick. Mellersta delen av 21 **i** är förstörd genom en flagring. Någon bst upptill finnes icke. Bst i 31 **a** är grund, men säker. Övre delen av runan borta. Alla runor i namnet 36—40 **uinpa** äro säkra.

Rhezeliuss: 2 **k**, 14 **i**, 21—23 **litu**. Mellan 31 **a** och 32 **f** är en lucka i inskriften. 36—40 **uinpa**. — Aschaneus: 2 **g**, 14 **i**, 18 **y**, 21—23 **litu**, 36—40 **uinpa**. — Hadorph och Leitz (B 346): 2 **g**, 14 **e**, 21—23 **itu**, 36—40 **uinpa**. — Dybeck: 2 **g**, 14 **i**, 21—23 **litu** (!), 36—40 **uinpa**.

Om namnet *Igulbiorn* se U 51, om *Næsbiorn* Sö 356. Namnet på fadern, över vilken stenen är rest, är tydligt ristat **uinpa** (ack.). Om läsningen kan icke råda någon som helst tvekan. Men något mansnamn, som svarar emot denna skriftform, äro icke känt från andra forntida eller medeltida källor. Förbindelsen **np** förutsätter, om beteckningen är riktig, att en vokal har funnits mellan **n** och **p**, m. a. o. att namnet har varit trestavigt. Möjligen står **p** (i stället för **t**) som tecken för explosiva **d**. Ett *Vindi* synes vara belagt i svenska och danska ortnamn. Det kan vara ett kortnamn till runsv. *Öyvindr*, fvn. *Eyvindr*.

Ristningen har vissa likheter med U 665 (och U 672). De äro möjligen utförda av samme ristare.

668. Kålsta, Häggeby sn.

Pl. 33.

Litteratur: B 349, L 50, D 1: 21. J. Bureus, F a 6 s. 180 n:r 75 (Rhezeliuss), F a 5 n:r 213, F a 1 s. 51; M. Aschaneus, F b 18 s. 243; J. Rhezelius, F a 10: 1 n:r 164; Ransakningarna 1667—84 (1667, 1672); J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 189 f., Vita Theoderici (1699), s. 490; P. Dijkman, Historiske Anmärkningar (1723), s. 2, 68 f., Antiquitates Ecclesiasticæ (1703), s. 10; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss. 1717), s. 106; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 188, 461; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 172 f.; R. Dybeck, Reseberättelse 1858, 1860 (ATA), Brev till Riksantikvarien B. E. Hildebrand 10/7 och 10/8 1860, 21/1 1862 (ATA); C. Säve, Brev till B. E. Hildebrand 7/6 1862 (ATA); VHAakad:s protokoll 1860 § 343, 1862 § 47 (ATA); G. Stephens, On Runic Stones which speak of Knut the Great (1871), s. 21 (= Archaeologica, Vol. 43, 1871, s. 117); UFT h. 1 (1871), s. 54, h. 5 (1876), s. 90; E. Brate o. S. Bugge, Runverser (ATS 10: 1), s. 25, 101; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 64, 65, Anteckningar 1903 (UUB); E. Brate, Sverges runinskrifter (1922), s. 59, Svenska runristare (1925), s. 75.

Äldre avbildningar: Aschaneus, teckning (i F b 18); Rhezelius, teckning (i F a 10: 1); Bureus, kopparstick (i F f 6 n:r 86); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, i Vita Theoderici och B 349); Dybeck a. a.; v. Friesen foto 1903 (i: Upplands runstenar, s. 64).

Gården Kålsta hör numera under Värsta herrgård, och på den gamla gårdens plats ligger ett torp, omgivet av en förvildad trädgård. I södra kanten av denna, 12 m. SV om ingången till stugan, står runstenen rest, med den ristade sidan vänd mot NÖ.

På 1600-talet funnos vid Kålsta två runstenar (U 668 och U 669), båda inmurade i en källare på gården. M. Aschaneus (F b 18) har om dem följande uppgifter: Om U 668: »I Kålstadh Källaren, södergården. Crasso stylo **runiko** exsculptus lapis. Distinctio verborum linealis et punctalis profunda, seorsum recta», och om U 669: »I samma Källare på andra wäggen. Lapis Runicus artificiose exsculptus, ibi quondam collocatus. Stylo grosso, vt alter. Distinctio verborum crucifera et punctalis per vices, profunda.» Rhezelius (F a 10: 1): (U 668) »I Kålstadh in i

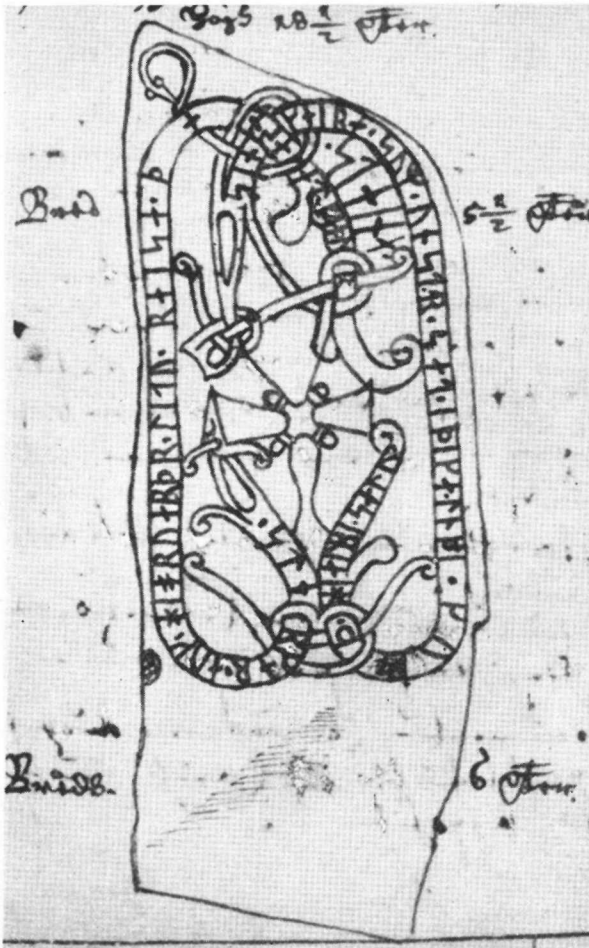

Fig. 86. U 668. Kålsta, Häggeby sn.
Efter teckning av Aschaneus.

Fig. 87. U 668. Kålsta, Häggeby sn.
Efter teckning av Rhezelius.

Källarmuren», (U 669) »I En Källarmur i Kålstadh», (Fa 6) »I Kålsta Kiällaren». Bureus (Fa 5): (U 668) »Kålstad i källaren, sunnan til», (U 669) »än en samastädz, nordan til». — I *Ransakningarna* meddelas, att »i Kålstadh Källaremuren finnes 2^{ne} Runsteenar». Träsnitten i Peringskiölds *Monumenta* ha följande påskrifter: (U 668) »Kålstad källaremur nordan til» och (U 669) »Kolstad källaremur. den andra. söder». Därtill har Peringskiöld lämnat följande meddelande, varmed han inleder sin utförliga behandling av inskrifterna: »Kålstad är en odalby ett lijtet stycke på sijdan ifrån Häggeby kyrkia belägen. Vid källarens inrättande hafwa denne gårdz besittiare af enfaldighet ifrån yppna fältet och nästa ättebackar infört tvenne märkelige Runestendar, inmurandes en på hvardera väggen, den ena på norra, den andra på södra sidan.» B 349 och 351: »Kålstad Källarmur»; L 50 (= U 668): »Kålstads N. källaremur» och L 49 (= U 669): »Kålstads S. källaremur.»

De båda Kålsta-stenarna ha därefter legat obeaktade och glömda i sin källare under närmare 200 år. Någon ny läsning finnes icke i O. Celsius' samlingar. Då N. R. Brocman förberedde utgåvan av våra historiska runinskrifter, ansåg han sig böra granska läsningen av B 349 (U 668). »Jag gjorde mig därför År 1760 mån om att finna denne Sten; Men Folket på Orten, som äljäst mycket talar om sine Ålderdomar, kunde intet underrätta mig om något Kålstad i Häggeby eller Äggeby Sokn, men wäl om et sådant Ställe i Håtuna Sokn: hwaräst på en gam-

mal slät Begravningsplats med åtskillige fyrkantige Stengårdar, som ock sidste Pesttiden til 3 döde Personers Begrafningar blifwit nyttjad, en mycket förnötter Runsten war liggande [sannolikt U 657]. Runorna voro för mig oläsliga: och kan jag därför icke weta, om denne warit den sanskyldige Tinglands Sten, eller icke. Man lærer således intet hafwa at förwänta någon Hjälp af Stenens vidare Eftersökande; utan måste tils vidare låta det upgifna Twifwel så wara i sit Wärde.»

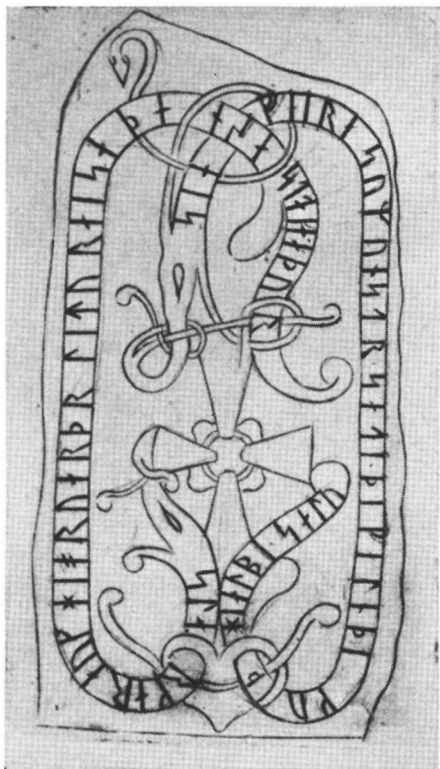

Fig. 88. U 668. Kälsta, Häggeby sn.
Efter kopparstick av Bureus.

R. Dybeck sökte under sin antikvariska forskningsresa sommaren 1858 förgäves de båda Kälsta-stenarna: »Jag sökte i Kälstad de i Bautil afritade runstenarne, N^{ris} 349, 351, för att om möjligt vore, kunna reda den länge omtvistade inskriften å den förstnämnde, men kunde under två dagars letande icke finna någondera. Allmogen å orten kan icke begripa hvartill runstenar, mer än andre, »duga» och kan för ingen del få i sitt hufvud, att minnesmärken böra aktas. Jag vet att Södermanländingen nu tänker annorlunda, och har anledning tro att äfven Upländingen med lätthet kan bringas på andra tankar. Hvad kan man begära af en allmoge, hvilken aldrig kommit till tals med någon, som sagt den ett ord om minnesvårdarna? Någon enda erinrar sig väl hafva hört förbud mot deras förstörande upplåsas i kyrkorna, men sådant har lemnat ett alltför matt intryck, och: »der ingen åklagare är» etc.» Då Dybeck ett par år senare kom tillbaka till platsen, kröntes hans bemödanden med framgång. I ett brev till B. E. Hildebrand ^{10/7} 1860 meddelar han: »Den märklige och mycket omtvistade Kälstadsstenen . . . är af mig funnen djupt inmurad i inre gråstensväggen till en mörk och fuktig källare. Inskriften är af mig granskad; men utan att stenen utbrytes och föres i dagen, hvilket han tyckes

väl förtjena, kan detta icke på tillfredsställande sätt ske; kostnaden är af oväldige män beräknad till 25 R^r Rmt. — Hvad bör göras?» Stenens framtagande vållade emellertid Dybeck en del bekymmer. En månad senare skriver han till Hildebrand: »Efter att flere särskilda gånger förgäfves hafva sökt öfverenskomma med arrendatorn Carl Sundbom i Kolstad, Heggeby sn., om något bestämdt pris för upptagning och resning af den i hans källare inmurade runstenen . . ., föranlåtes jag åter vända mig till Hr Riksantikvarien med förfrågan hvad göras bör. Runstenen har det läge, att hela gafvelmuren samt någon del af sidomuren, båda af grof gråsten, odugliggöras genom hans borttagning, och för ändamålet måste äfven den trånga dörröppningen vidgas. Sundbom vågar icke på förhand ingå på något visst pris för det helas fullgörande, men säger sig vilja vara så billig som möjligt. Källaren saknar för närvarande takresning och det egentliga taket är så glest och ruttet, att Sundbom redan i våras lærer beslutat en betydligare iständsättning så tidigt på hösten att rotfrukterna der kunna oskadde förvaras. Beslut måste därför snart fattas. Och hvilket? Skall man låta stenen vara, eller huru? — Jag bör nämna att icke eller någon annan trott sig kunna ingå på visst ackord.» Dybeck har emellertid fått tillstyrkande svar från Riksantikvarien, Akademien har beviljat de erforderliga medlen, och i sin reseberättelse för 1860 kan Dybeck meddela: »I Kolstads södra gård lyckades jag återfinna en märkelig runsten, Baut. 349, hvilken af forskare länge blifvit förgäfves sökt. Han fans insatt i nedre väggen till källarmuren och är nu rest å gården.» Och i *Sveriges runurkunder* h. 1 (1860) om-

talas stenens plats sålunda: »Innevarande år utbruten ur södra gårdskällarens inre gråstensmur, uppbindad, samt rest bland löfträn å gården. Stenens hela längd är fyra alnar tio tum.»

Mörkgrå, glimmerrik gnejs. Höjd (över nuv. markytan) 2,04 m., bredd 0,92 m. Stenens höjd i sin helhet (enligt B 349) 2,70 m. Ytan är tämligen jämn, men skrovlig. Ristningen är utförd med breda, ej särdeles djupa, men mestadels fullt tydliga linjer. Huggningen är ganska ojämn och verkar grov. Inskriften är dock överallt fullt läsbar.

Inskrift:

sterkar · auk · hioruarþr · letu · reisa · þensa · stein at · faður sin keira · sum · uestr · sat · i
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 þikalipi · kuþ hialbi salu
 70 75 80 85

Stærkarr ok Hiorvarðr letu ræisa þenna stæin at faður sinn Gæira, sum vestr sat i þingaliði. Guð hialpi salu.

»Stärkar och Hjorvard läto resa denna sten efter sin fader Gere, som satt västerut i tingalidet. Gud hjälpe själen.»

Till läsningen: **t**-runan har alltid i inskriften (6 ggr) bistav endast t. v. 3 **e** är tydligt stunget med rund, utbredd prick. Detsamma är fallet med övriga **e**-runor i inskriften: 21, 25, 30, 36, 50, 58 **e**. 7 **r** är en dåligt formad runa, liknar nästan **u**, med en svag inbuktning på bst. 16 **a** har bst endast på h. sidan av hst. Nedre delen av 17 **r** är skadad. 32 **s** är omvänt. 34—38 **· stein** står utanför runslingan, i mellanrummet mellan de båda slingorna upptill t. h. Det är svårt att finna en förklaring till denna anordning. Möjligen är det helt enkelt en felristning; ordet har först blivit överhoppat och sedan tillagt på lämplig plats. Men uteslutet är icke, att det kan vara full beräkning. Inskriften fick ej fullt rum i de ramar, som ornamentiken gav. Om något måste ställas utanför, var onekligen den bästa platsen den som ristaren nu har valt för ordet **stein**. Sk efter 40 **t** är ett kort vågrätt streck. Intet sk efter 45 **r** eller framför 46 **s**, varmed den högra runslingan börjar. 49 **k** är säkert. Icke **f**, icke heller stunget **g**. Upptill finnes en skada på h. sidan av hst, vilket kan förklara föregående granskares läsning **f**. 58 **e**, icke **a**. Upptill har hst på h. sidan en snett nedåt gående fördjupning, liknande bst i ett **n**; sannolikt icke hugget. Alla runorna i 66—73 **þikalipi** äro fullt tydliga. 74 **k** är icke stunget. Bst i 75 **u** är svag. Intet sk efter 75 **þ**, 82 **i**, 86 **u**. 84 **a** har bst endast t. v., sitter lågt.

Rhezeliu (Fa 10: 1): **sterker · auk · hioruabþr · letu · reisa · þensa · stein at · faður sin · feira · sum · unstr · sat · i · þikalnþi · kuþ hialbi sialu**. — Aschaneus (Fb 18): **· sterker · auk · hioruarþr · litu · raisa · þansa · steina · at · faður sin keira · sum · unstr · sat · ipika · lnþi · kuþ hialbi · salu**. Aschaneus' teckning har 49—53 **keira**, men i texten har han stungen runa **g** (**geira**). — Hadorph och Leitz (B 349): **· sterkar · auk · hioruapþr · letu · reisa · þesa stein at · faður sin feira · sum · unstr · sat · i þikalnþi · kuþ hialbi salu**. — Dybeck: 1—19 **sterkar · auk · hioruarþr**, 21 **e**, 25 **e**, 29—33 **þesa**, 36 **e**, 49—53 **feira**, 58 **e**, 65—73 **i · þikalnþi**. Runan 71 har enligt Dybeck en bistav på h. sidan av huvudstaven: ett **a** eller ett **n**; »**liþi** således föga antagligt». — Carl Säve (UFT h. 1; brev t. B. E. Hildebrand 1862): 49—53 **keira** (»der står **Þ**, ehuru en liten spricka gör att det ser ut som **Þ**»), 65—73 **i þikalþi** (trol. felskrivning för **i þikalipi**). — v. Friesen: **· sterkar · auk · hioruarþr · letu · reisa · þensa stein · at · faður sin keira · sum · uestr · sat · i þikalipi · kuþ hialbi salu**.

Endast på tre punkter erbjuder inskriftens läsning några nämnvärda svårigheter. 17 **r** är missbildad (på grund av en skada), och bistaven i 18 **þ** är något matt. Detta har misslett vissa äldre granskare. Namnet **hioruarþr** är emellertid otvivelaktigt. — Mellan hst och bst i 49 **k** finnas fördjupningar, som dock icke kunna vara huggna. Namnet har varit **keira**. — T. h. om 71 **i** finns en grund och tämligen bred fördjupning, som med säkerhet är naturlig. Huggningen är

Fig. 89. U 668. Kälsta, Häggeby sn. Efter B 349.

(isl. *styrkr*, *sterkr*, fsv. *starker*), tillsammans med det vanliga namnelementet *-arr* (av äldre **-harjar* 'kämpe'). Ytterligare en möjlighet må jämväl övervägas: **sterkar** skulle kunna vara ett sagonamn, liksom **hioruarþr**. Det kan nämligen återge ett *Stærkaðr* (*Starkaðr*). En runa **þ** skulle i så fall vara utelämnad eller glömd. Något sådant förefaller ingalunda uteslutet eller orimligt i Visätes ortografi, som just utmärkes av tillfälliga och oberäknliga förbiseenden. Att **hioruarþr** är riktigt »stavat», är därför icke något bevis för att också **sterkar** måste vara det. Tänkbart vore också,

här synnerligen skarp och naturlig, och det finns ingen anledning att misstänka, att en bistav till **i** skulle ha gått förlorad genom skada i stenytan. 65—73 i **pikaliþi** är sålunda klart.

De båda runstenarna U 668 och 669 ha tydligen en gång stått vid sidan av varandra och utgjort ett monument. De äro resta samtidigt av tvenne bröder Stärkar och Hjorvard, den ena över deras fader Gere, den andra över deras broder Gisl.

Redan namnen äro märkliga. *Hiorvarðr* är icke känt från någon annan nordisk inskrift. Det förekommer icke heller, så vitt man f. n. vet, i svenska eller danska medeltida urkunder. Hjorvard är välbekant såsom sagonamn (*Eddan*, *Ynglingasagan*, *Hervararsagan*), men med undantag av ett par sena norska fall är det för övrigt alldeles okänt som verkligt personnamn. Kälsta-stenarna äro det enda säkra belägget för dess användning i gammal tid. Kan det här vara uppkallelse efter en sagohjälte?

Ett mansnamn **sterkar** förekommer, utom på de båda Kälsta-stenarna, där det avser samma person, i ännu en uppländsk inskrift, U 208. Märkligt nog är denna också ristad av Visäte. Det kan därför icke anses fullt visst, vilken vokal i första stavelsen, som ristaren har återgivit med **e**. Visäte har bl. a. **b · reþr** U 73 och **bereþr** U 237 för *brøðr* och **hieku** U 669 för *hioggu* eller *hioggu*. Hans **sterkar** skulle alltså kunna beteckna ett *Styrkarr* (eller *Størkarr*). Jfr dock att han har ett **styrbiun** *Styrbiorn* U 454. *Styrkarr* är belagt i en öländsk inskrift (Öl 13); det är (enligt Lundgren-Brate) tämligen vanligt under medeltiden, då däremot ett *Stærkar* (*Starkar*) helt saknas, ej blott i Sverige utan i hela Norden. *Styrkarr* kan vara sammansatt av *styr-* (som i *Styrbiorn* m. fl.) och *-kærr* (som i *Öðinkarr* m. fl.); om det enkla *Kærr* se Sö 128, U 643, 644, 654. Men såväl **styrkar** som **sterkar** kunna också innehålla adjektivstammen *styrk-* eller *stark-* (*stærk-*) 'stark'

att namnet *Starkaðr*, som med sin efterled stod så gott som isolerat inom vikingatidens namnförråd, har ombildats efter de talrika mansnamnen på *-arr*. Om *Starkaðr* som nordiskt personnamn se A. Olrik, *Danmarks helteedigtning* 2 (1910), s. 85 f., B. Nerman, *Studier över Svärges hedna litteratur* (1913), s. 104 f., *DGP* sp. 1275. Det bör anmärkas, att det belägg från en dansk runinskrift (DR 110 Virring), som Olrik åberopar, beror på en med all sannolikhet oriktig supplerering av Wimmer och sålunda bör utgå. Det ligger onekligen något lockande i att tro, att båda bröderna, som ha rest Kålsta-stenarna, ha fått sina namn efter berömda sagohjältar.

Om namnet *Gæiri* se U 363.

Inskriftens största intresse ligger givetvis i meddelandet om den döde Gere: **sum i uestr i sat i i pikaliþi**. Tolkningen av detta uttryck fördröjdes länge av att alla äldre granskare av stenen (t. o. m. Dybeck) läste r. 71 som **n** och sålunda här tänkte sig namnet på ett land. Å andra sidan har sannolikt inställningen på en sådan tolkning gjort granskarna benägna att läsa **n**. Ett intressant, men ingalunda enastående fall, då läsning och tolkning ömsesidigt ha påverkat varandra. Bureus misstänker i **pikaliþi** namnet Tyskland och översätter (F a 5): »qui opem tulit Germanicæ» (**sat i** = *säti*, isl. *sætti* 'hjälpte'). Peringskiöld tolkar: »som väster nedersatt sig i Thingisland, qui ad occidentem consedit in Thingitanæ provincia». Och med stort uppbåd av lärdom utvecklar han detta närmare på följande sätt:

»Våra Göthiska Landvärnsmän eller Wäringar och Nordmän, hafwa icke allenast härskat hemma i sitt fädernes Rijke och Europa, uthan dem hafva Asien och Africa måst vara underdånige, som Petrus Byzari p. 204 de rebus Persicis bewittnar. Spanien war fordom ett byte emellan de uthgångne Göthiske och Longobardiske konungar, Särkland i Africa emellan Vandalis och de andra göthiske Wäringar. — Att Spanien och westre dehlen af Africa elliest Särkland benämt, hafwa fordom af våra nordiska förfäder warit kallade Westre werlden eller Wester Riket hafwa wij på ett annat ställe med åtskillige skähl förmält; här på detta monument få wij också ett godt wittnesbörd att WesterRiket war beläget kring Thike eller pigaland. — Twenne Städer och Landzorter äre af detta namnet hwar annan nestan lijka; den ena är longobardernas konungasäte Ticinum, belägen i Spanien; den andra gent öfwer i Africa wid det Gaditaniske Sundet, Tingis kallad, hwars nampn Procopius lib. Vandalicorum secundo pag. 135 skrifwer Tybis (seu Tyjis) äfwen som det på vårt monument uthan **n** läses. Den förra Stadens kringliggande land är uthaf floden Tichis nämt Ticinense territorium, om hwilket wij wid stora Diula Runstens uthläggning til Longobardernas Konungasäte vidare förmält hafwa. Men detta africaniske Tingis, som efter Keiser Constantini tijd äfwen wähl warit räknat til de Spanske Länderne, är uthaf våra Göthiska Wäringars pingstad och sammankomst i den uhrigambla hufvudstaden Tingis ännu nämt Tingitana provincia mauritania, och af våra gamla förfäder kalladt þlþlþlþl eller Thingilant, öfwer hwilket Götherna näst efter de Romare warit Herrar, som Leo Africanus lib. 3 och Procopius samt flere Göthiske handlingars Historieskrifware förmäla. Men efter Götherna härskades det af Saracenerne, hwilka uthi deras Keisares Moaviæ tijdh, under sina anförare Moavia Amiri Son, och Bashero Artahi Son, på det 669 året efter Christi födelse intogo hehla Africam och Mauritaniam, som Elmacinus et Abul Pharagius, et Abul Feda in vita Moaviæ berätta.

Hafwa altså våra Göthar för Ettusende och några flere år sedan warit Herrar öfwer pigaland och staden Tingis, som elliest af Wäringarne kallades Tingitunum, med hwilken tijd vårt herliga Monuments ålder mycket wähl instämmer, som sees af Språkets uthtal med e, och dess uthsatte voto, gud hialpi Salu, hwilket allerede brukades på Stenarne i Seculo 4, 5, 6, 7 och 8^{oo}, då Runeskriften omsider här i landet afskaffades.

Våra Göthiske Förfäders uthtåg til förbemele WesterRike, ihugkommes ännu på åtskillige andra monumenter, sosom i synnerhet i Södermanlandz Runestendarne i Spånga, Aspa, Sannerby, Hwalsta, Hässlö, Gåsinge och flere orther, föruthan de Inscriptioner som förmäla om dem som

der uthe warit Waringiar eller Wårdar och Landwårnsmän, med våra Wikingar och Siöröfware; Ja om deras uthtåg til pingis och wäster i Africa som kallades Särkland til Staden Sarkedon eller Carthago och andre orther, ähre också alla våra Sageböcker fulla, i hwilka stundom läses att de med sine egne Drakar och Långskep häriat, stundom för sold och penningar gifwit sig på de uthlänskas Galeijer, sosom den Nordiske Konung Harald Hardrada gjorde i Greklandz haf och wäster i Africa, efter Sturlesons beskrifning. Och sosom desse Africaniske Tingitaner, hoos hwilka vår uthgångne Faire sig nedersatt hafwer, mest altijd brukat Galeijer, sökiandes framgent få fångar och Slafwar; så finnes ännu vidare, til detta monuments Historiske stadfästande, en Turkisk Galeija på en annan Steen här hoos uthhuggen med 12 Roddare på hwar dera bordet, warandes nu förtiden lagder innom Häggeby kyrkedör på gålfwet, och fordom samäldrig och hörig til förbem^{te} Faires monument.» Det är bildstenen U 664 som åsyftas.

P. Dijkman refererar i huvudsak Peringskiölds tolkning: »*Tingalanti*, det Landet är beläget efter de Lärdas och Landt-Chartornes anvisning, uthi Africa, som kallas Africa Tingitana, elliest Mauritania, Morenland . . . Såsom det är klart af denna Steen, at han är opsatt i Christendomens tid, så följer ock der af, at denne *Faira* har rest ifrån Eggeby Sokn, eller til det ringaste, här ifrån Upland, efter Christi Födelse, hwar af man får den antique kundskap at Swear och Göther giordt sina uthresor och expeditioner, jemwäl efter Christi Himmelsfärd, til Africa, och flera der i neigden liggande orther . . . Man seer ock af de Lärdas skrifter om de Venders Regemente uthi Africa åhr Christi 428, under deras Konung Genserik, in til Keisar Justiniani tid åhr Christi 565 då Belisarius dem sig underkufwade. Om nu denne *Feira* denne tid dijt farit, lämnas dem Lärdom.»

Olof Celsius har endast gjort en anteckning: »Helin coniicit legendum esse ingalandi England d. 25 jul. 1728.» Sekreteraren i antikvitetsarkivet Johan Helin har alltså för Celsius framkastat detta tolkningsförslag.

N. R. Brocman översätter: »som sat Wester i Tingaland» och fortsätter: »Detta Tingaland hafwa någre wåre Antiqwarier hållit för nordwestre delen af Afrika, som de Romare kallade Africa Tingitana. Men andre, som mera eftersinnat, hwad rimligt kan wara, hafwa misstänkt Läsningen på denne Sten, och trot at Runan *þ* i Ordet *thigalati* snarare bort föras til det näst föregående Ord, så at däråf blifwit at *Igalati* d.ä. uti England.» Brocman säger sig icke kunna avgöra saken, och han vill lämna den åt sitt värde, allra helst som det ju finns andra stenar, som tydligare omtala färder till England. »Wäl hafwa Göther upbyggt Conté och Marmora på Afrikanske Kusten; Men desse Gothen hafwa utan Twifwel warit ifrån Spanien, emedan Spaniorerne, som äro deras Afföda, länge sedermera, och än i Dag wid denne Afrikas kant haft och hafwa sina Besittningar. Den som wil wara mycket påstående för vår Runstens riktiga både Uthuggning och Läsning, såsom han är aftagen, och ändå kan finna sig wid at söka Tingaland annorstäds, än i Afrika; torde wara tjänd med en Ärinran om Tingmännen, som ifrån K. Knut den Rikes Tid, woro de Engelske Konungars Garde. Desse Hofmän woro til större Delen ifrån Norden; hwarföre de och här måste warit mycket bekante, så at det i Afseende på dem, wäl kan hafwa passat sig för en Namndiktare, at kalla England, Tingaland.» Brocman har här warit inne på en riktig tanke. Vad som ännu länge var hindersamt för en riktig tolkning, var den oriktiga läsning i *Bautil*, som man utgick ifrån. Den var så tydligt angiven, att man icke gärna kunde draga den i tvivelsmål. Liljegren (L 50) förmodar, att *ipikalnþi* skall uppfattas som *ap iklanþi*, d. v. s. »i England». Och samma tolkning har U. W. Dieterich (*Runewörterbuch*).

G. Stephens har under sin granskning av runinskrifter, som omnämna Knut den store, jämväl fått sin uppmärksamhet fäst vid Kålsta-stenen: »One other Swedish stone is known to me which mentions the Scandian legion (the *thingmanna-lið*) in England, and the name of a guardsman serving in that 'crack corps'; but, as no king is spoken of, we cannot say whether it was in the time of Knut or of some earlier or later English sovereign.» Stephens har fått prof. Carl Säves läsning av inskriften, men av förbiseende återger han den felaktigt (i *pikalþie*). Han över-

sätter den: »Sterkar eke (and) Hioruarth let raise this stone at (to, in minne of) Keiri, father sin (their), sum (who) west (= in England) sat (= in garrison) in the thing-lid (body-guard). God help his soul!»

I *UFT* h. 1 (1871) lämnar C. Säve denna tolkning av inskriften: »Sterkar och Hjorvard läto resa denna sten efter sin fader Gere, som satt Vester i (det engelska) Tingalidet. Gud hjelpe (hans) själ.» Och han fogar därtill följande anmärkning: »Den dödes namn var Gere ... om hvilken sönerna med rättvis stolthet säga, att han tillhörde (satt i) *Tingalidet* i England. Detta *tingalid* eller *tingmannalid* var en lifvakt eller stående legohär af de tappreste kämpar från hela Norden, hvilken de Anglikske och de Danske konungarne uppsatt för att trygga sitt välde i England. *Tingmannalidet* uppsattes af k. Ædelred år 1010 och upplöstes af k. Edward Confessor år 1050, men det nämnes ännu kort före slaget vid Stanford Bro, der Harald Hårdråde stupade år 1066. Desse Kålstadsstenar höra således till de märkligaste, vi ega i vårt land, emedan deras ålder med full visshet kan bestämmas till *midten af det elfte århundradet*. Det är den skarp-sinnige runomästaren prof. G. Stephens, som man har att tacka för den lyckliga tolkningen af de hittills utaf ingen förstådda orden: *i pikaliþi* (*i þinga-liþi*), som i Bautil orätt skrivas: *ipikalnþi*, och hvilket föranledt Liljegrens och Dybecks tolkningar: *ip* eller *aþ iklaniþi* (i England).» Stephens' tolkning har senare vunnit anslutning av v. Friesen och Brate.

Ordet *þingalið* förekommer, utom i Kålsta-stenens inskrift, blott i en enda källa, nämligen i Sven Aggesons latinska omskrivning av vederlagsrätten (*Scriptores minores historiae Danicae*, ed. M. Cl. Gertz, 1917—22, 1, s. 68). Det säges där, att konung Knut organiserade en utvald krigarskara på 3000 man, »quam suo idiomate Tinglith placuit nuncupari». Formen är här något avvikande, i det att den saknar s. k. bindevokal. *Þingalið* och *þinglið* kunna emellertid vara två gamla sidoformer, med olika art av sammansättning; den trestaviga formen är i varje fall säkert styrkt genom U 668. Islänningarna brukade i stället formerna *þingamenn* och *þingamannalið* (icke *þingmannalið*, vilket är Fritzners uppslagsform). De äro belagda flera gånger i historiska texter, *þingamenn* dessutom i ett par skaldeverser från 1000-talet. I engelska källor förekommer ett motsvarande ord endast en enda gång, nämligen i Henrik I:s lagar: »Denagildum quod aliquando þingemannis dabatur.» Den vanliga beteckningen för medlemmarna av konungens livvakt är där huskarl (*huscarl*, *husceorl*).

Þingalið är uppenhårligen det ursprungliga namnet på hirden; det är ingen anledning att betvivla, att det, såsom Sven Aggeson uppger, är givet av konung Knut själv. En enskild medlem av hirden kallades *þingamaðr*. Och pluralen *þingamenn* blev därför i realiteten likvärdigt med *þingalið* och förmodligen mera brukat. *Hann var þingamaðr* betyder alltså detsamma som *hann sat i þingaliði*. De isländska historieskrivarna ha sedan använt den i viss mån tautologiska beteckningen *þingamannalið*.

Enligt vissa isländska källor skall tingalidet ha funnits till redan under Sven Tveskäggs tid. De danska källorna däremot göra Knut den store till tingalidets grundläggare. Förutsättningen för denna härordnings tillkomst har varit Knuts erövring av England. År 1018 sände han hem större delen av sin nordiska flotta, sedan han till krigarna utbetalat en betydande lösen, den sista »danagälden». Tiden var nu inne för honom att som stöd för sitt herravälde i England skapa en fast här av lantkrigare. Ur den stora vikingahären utvalde han en mindre stamtrupp av begränsad storlek och för särskilda uppgifter. Sven Aggeson, som är vår viktigaste källa och som återger en tradition, som ännu i slutet av 1100-talet levde i stormanskretsar i Danmark, berättar härom följande: Kring konung Knut hade samlats en talrik skara av krigare, men de voro av många olika slag, icke alla lika utmärkta genom tapperhet och duglighet. Därför beslöt konung Knut att avskilja dem som voro de förnämsta genom härkomst eller genom rikedom för att bilda en närmare krets omkring honom. Han lät därför en härold förkunna, att endast de kunde få förmånen att räknas till konungens husfolk, som utmärkte sig genom särskilt dyrbara vapen. Ty det räknas en hövding till ära, att han är omgiven av krigare med praktfulla vapen.

Detta hade till följd, att de mindre förmögna drogo sig tillbaka och att de rika återigen skyndsamt läto smida sig nya vapen. Det guld, som man tidigare hade använt till allehanda onödig lyx, blev nu omsmält och lyste sedan från svärds klingor och svärdsfästen. Var och en sökte att överträffa sina kamrater i vapnens prakt. Den så utrustade skaran räknades och befanns uppgå till 3000 utvalda krigare. Konung Knut gav den på sitt eget nordiska språk namnet *tinglid*.

Tingalidet var sålunda en stående här av förnäma och specialutbildade krigare. I främsta rummet torde de ha tjänstgjort som ryttare. De voro organiserade som ett militärt brödraskap, starkt förbundna av den gemensamma trohetsplikten mot konungen och underkastade en sträng disciplin, vars bestämmelser utgöra den s. k. vederlagen (»strafflagen»). De isländska sagorna vittna om att de åtnjöto ett stadgat rykte för tapperhet. »De hade utvalts», säges det i *Fagrskinna* (ed. F. Jónsson 1902—03, s. 201), »från många länder och dock mest av dansk tunga, och de voro så prövade och vana vid strid, att en av dem var bättre som krigare än två av Haralds [d. v. s. Harald hårdrådes] bästa män». Genom de engelska krönikornas uppgifter och andra engelska källor får man en ganska god bild av huskarlarnas ställning i det engelska samfundet. Tingalidet bestod som en kunglig elitkår fram till den normandiska erövringen. Huskarlarna skola ha blivit nedhuggna nästan till sista man i slaget vid Hastings år 1066.¹

Kålsta-stenens i *pikalipi* är det ojämförligt äldsta vittnesbördet om den engelska hirden och dess namn, det enda som är fullt samtida. Det är därför av största vikt för frågan om namnets tillkomst och om dess ursprungliga innebörd. Det ger icke stöd åt sammanställningen vare sig med feng. *þegen*, m. (isl. *þegn*) 'krigare, kämpe' eller med feng. *þening*, f. 'tjänst'. Förleden är av allt att döma substantivet isl. fsv. *þing*, n. Även om tingalidet har organiserats av Knut den store, är det ingalunda osannolikt, att tingamän kunna ha funnits före hans tid. Däri kan den isländska traditionen ha haft rätt. I Tord Kolbeinssons minneskväde över Erik jarl omtalas *þingamenn* redan i samband med striderna om England 1014. Dessa äldre tingamän ha förmodligen haft en ledande ställning i de nordiska vikingahärarna i England i början av 1000-talet. Orsaken till benämningen undandrager sig helt vår kunskap. Det kan möjligen hänga samman med vapentinget och avse de män, som efter mönstring på vapenting upptagits i konungens följe, i motsats till de stora skaror, som mera löst anslutit sig under de stora företagen.²

Var Kålsta-stenens Gere en av kämparna vid Hastings? är en fråga som v. Friesen framkastar. Man måste nog ge Stephens rätt i att det är omöjligt att närmare bestämma inskriftens tid, då icke namnet på någon konung förekommer i inskriften. Då tingalidet har existerat från 1018 till 1066, bör Kålsta-stenen ha kommit till någon gång mellan 1020 och 1070, en tidrymd av ungefär 50 år. All sannolikhet talar väl för att Gere liksom Väsby-stenens Ale (U 194) och Yttergårde-stenens Ulv (U 344) har tillhört de nordiska vikingatrupper, som voro med, då Knut erövrade England. Ale och Ulv fingo sin del i danagälden utbetalad och drogo hem, men Gere stannade kvar och gick in i Knuts tingalid. Inskriftens formulering talar för att han dog i England som tingalidsman. Hur länge han har levat, är omöjligt att veta; men det är väl föga troligt, att han har upplevat slaget vid Hastings. Början och slutet av den angivna perioden 1020—70 är väl det minst troliga. Med en viss grad av sannolikhet torde sålunda Kålsta-stenarnas tillkomst kunna förläggas till tiden 1025—50.

Det framgår tydligt av inskriften, att det har räknats som en stor berömmelse att ha tillhört tingalidet. Ordet *vestr* betyder i denna inskrift detsamma som »i England».

Anmärkningsvärt är också, att Visäte använder relativsats för sitt meddelande om den döde Gere: *sum vestr sat i þingaliði* i st. f. *hann sat vestr i þingaliði*. Jfr den även av Visäte ristade U 613, som är rest över Östen, *sum do i hvitavaðum*.

¹ Om tingalidets historia se Joh. Steenstrup, *Normannerne* 3 (1878), s. 373 f., 4 (1882), s. 135 f.; P. J. Jørgensen, *Dansk retshistorie* (2 uppl., 1941), s. 56 f. (med där cit. litt.); E. Hjärne i *Namn och bygd* 17 (1929), s. 83 f., 113 f.

² Mansnamnet *Liðsmaðr* i inskriften L 787 Vändersta, Simtuua sn är enligt E. Brate (*Svenska runristare*, s. 43) ursprungligen ett tillnamn, som har betecknat en medlem av det engelska tingalidet.

669. Kålsta, Häggeby sn.

Litteratur: B 351, L 49, D 1: 20. J. Bureus, Fa 6 s. 180 n:r 76 (Rhezeliu), Fa 5 n:r 214, Fa 1 s. 52; M. Aschaneus, F b 18 s. 245 f.; J. Rhezelius, Fa 10: 1 n:r 165; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 202; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss. 1717), s. 106; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 312, 462; R. Dybeck, Reseberättelse 1860 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 54; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 64, Runorna (Nordisk kultur, bd 6, 1933), s. 221; E. Brate, Sverges runinskrifter (1922), s. 59, Svenska runristare (1925), s. 72.

Äldre avbildningar: Aschaneus, två teckningar (i F b 18); Rhezelius, teckning (i Fa 10: 1); Bureus, kopparstick (i F f 6 n:r 87); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 551); Dybeck a. a.

Runstenen fanns på 1600-talet inmurad i samma källare vid Kålsta som U 668, enligt Bureus på norra sidan, enligt Hadorph på södra sidan. Om äldre uppgifter se ovan U 668.

Märkligt är, att då R. Dybeck år 1860 återfann U 668, han endast omtalar en runsten vid Kålsta. Endast U 668 blev tillvaratagen och rest i trädgården. I *Sveriges runinskrifter* finnes visserligen också U 669 upptagen (D 1: 20), och den säges vara »infattad i mellangårdens inre

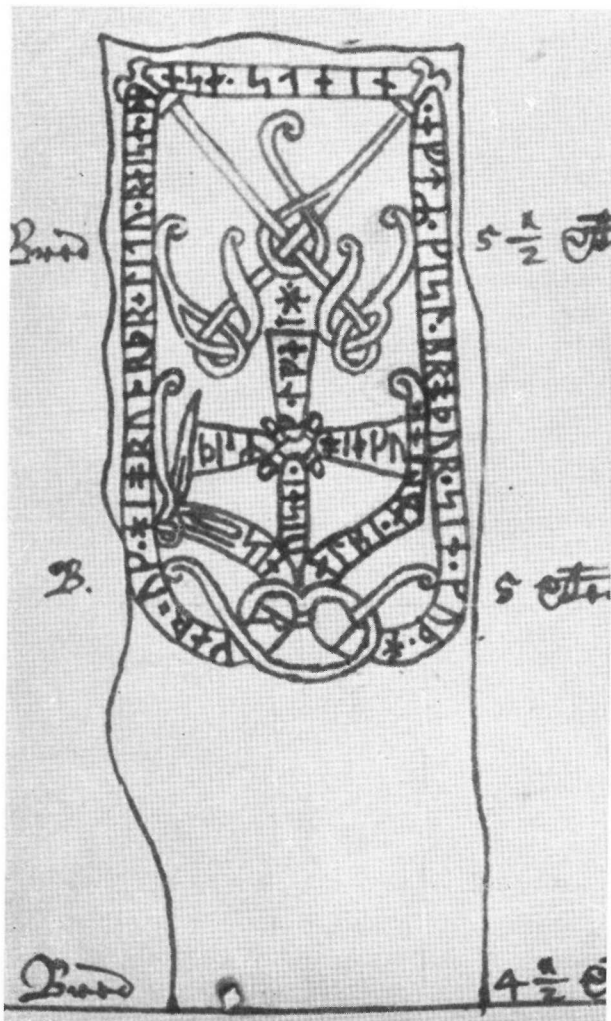

Fig. 90. U 669. Kålsta, Häggeby sn.
Efter teckning av Aschaneus.

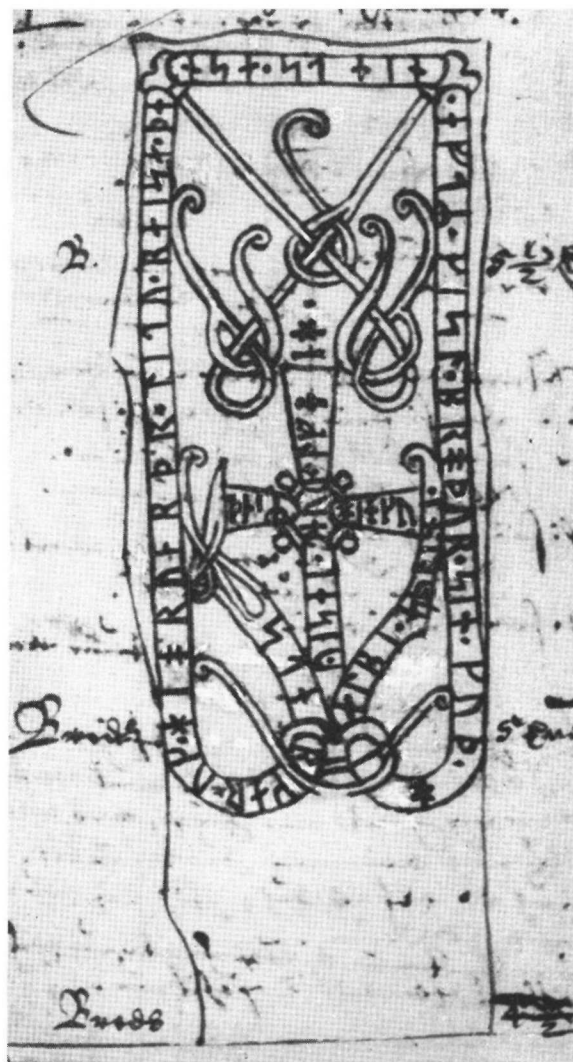

Fig. 91. U 669. Kålsta, Häggeby sn.
Efter teckning av Aschaneus.